

Szem, szemtelen, szemenszedett, szemfüles, személy, személyiség

Szem

Testrésznév, ősi, az uráli kortól használt szó. Az öt érzékszerv, a szem, fül, orr, száj, bőr közül a szem a lét mindennapjaiban a biztonság, az élet-szervezés, a tájékozódás, a jövőépítés legfontosabb szerve. Az élethez nélkülözhetetlen, a szükséges belső és külső információk 80 %-át a szem veszi és adja. A szem a lélek tükre, de nemcsak a léleké. Testünk bajait is először szemünk állapotának változása jelzi.

Képzős alakjaihoz, szókapcsolataihoz több mint 100 jelentés, jelentésárnyalat kapcsolódik. A szem lehet éjfekete, melegbarna, égszínkék, hideg kék, tengerzöld, kicsi, nagy, ferde vágású, csodálkozó, kerek, együtt-érző, vidám, szomorú, elutasító, szikrázó, közömbös stb.

Irodalmunk alkotásaiból számos példa igazolja, hogy a szem milyen sokféle életérzést, érzelmet, hangulatot, az emberi viszonyok lehetőségének minő sokféleségét képes kifejezni, rögzíteni.

Csak néhány ezek közül: „Látjátuk feleim szümtükkel, mik vagyunk: isá, por és homou vogymuk...” Így kezdődik az 1195 körüli időből fennmaradt első, magyar nyelvű írás, a *Halotti Beszéd és Könyörgés*. A dokumentum 274 magyar nyelvű szóelőfordulást tartalmaz. Teljes terjedelmében, 1770-ben közölte Sajnovics János, első részletes elemzése 1803-ban jelent meg Révai Miklós tollából.

„Hová merült el szép szemed világa, mi az mit kétes távolban keres?” faggatja a reformkorban már nagyhírű, idős, szerelmes Vörösmarty Mihály ifjú Lauráját.

Ady Endre a sorsszerű életlehetőségek szellemi kincs pusztító erejét mutatta meg *A Hortobágy poétája* c. versében.

Tóth Árpád *Lélektől-lélekig* versében a XX. századi emberi kapcsolatok kiüresedéséről zokog.

József Attila *Altatójában* is: „Lehunnya kék szemét az ég, lehunnya sok szemét a ház, dunna alatt alszik a rét”

A **szemcse** Bugát Pál szóalkotása, aki a reformkorban keletkezett üveg-cse mintájára hozta létre ezt a szót a 'mag' jelentésben használt szem főnévből.

Szemes – Szemesnek áll a világ.

A **szemtelen** embert arcátlanak, durvábban pofátlanak is nevezik, mert csak a saját érdekeinek, véleményének érvényesítésével törődik, nincs tekintettel sem a szituáció jellegére, sem mások érzékenységre.

Ady Endre

A Hortobágy poétája

„Kúnfajta, nagy szemű legény volt,
Kínzottja sok-sok méla vágynak.
Csordát őrzött és nekivágot
A híres magyar Hortobágnak.

Alkonyatok és délibábok
Mefogták százszor is a lelkét,
De ha virág nőtt a szívében,
A csorda-népek lelegelték.

Ezerszer gondolt csodaszépet,
Gondolt halálra, borra, nőre,
Minden más táján a világnak
Szent dalnok lett volna belőle.

De ha a piszkos, gatyás, bamba
Társakra s a csordára nézett,
Eltemette rögtön a nótát:
Káromkodott vagy füttyörészett.”

Megszilárdult ragos alakulat a **szembe**, amelynek eredeti jelentése 'valakinek a szemébe, látóterébe', illetőleg 'valakinek a szemében, látóterében' való megjelenés, létezés, egykor kritikus vélemény kifejezése volt.

A **szemenszedett** szó kezdetben pozitív jelentésű volt, pejoratív jelentésárnyalatát negatív értelmű kapcsolatokban nyerte el. Napjainkban főképpen a szemenszedett hazugság szókapcsolatban használatos.

A **szemfüles** szó jelentése a szemes 'figyelmes, értelmes' és a fülel 'hallgat, figyel' értelméből magyarázható. Negatív értelme a leleményes, önző viszony mások kárára.

A **személy** 1214-től ismert szavunk. Valakinek egyedi mivolta. Az a tény, hogy valaki az, akinek mondja magát és az őt körülvevő környezet méltányolja őt. Hivatalosan valakinek okirat által igazolt kiléte. Eredeti jelentése 'arc, arculat; tekintet, kinézés' lehetett, ennek alapján keletkeztek az embernek valamely jellemzőjével, testrészével való megnevezései pl fürge, okos, erős, huncut, derűs, jó hírű, tehetséges, szemfüles, büntelen stb. A szó képzős, ragos alakjai a XVII. századtól köznyelvünk gyakorta használt kifejezése.

A személyiség

A. H. Maslow, a nemzetközi tekintélyű pszichológus a személyiség jellemzőit 14 pontban állapította meg. Ezek: 1. A valóság hatékony észlelése, kielégítő viszony a realitáshoz. 2. Elfogadás önmagunkkal, másokkal és a természettel szemben. 3. Spontaneitás. 4. Feladat-központúság. 5. Távolsgártartás. 6. Függetlenség a kultúrától és a környezettől. 7. A befogadás állandó frissessége. 8. Végtelen horizontok. 9. Szociális érzés. 10. Mély, de szelektív társas kapcsolatok. 11. Demokratikus jellemszerkezet. 12. Etikai szilárdság. 13. Ellenségességtől mentes humorérzék. 14. Alkotó-képesség, kreativitás

G. W. Allport szerint az egészséges és érett személyiség: 1. nagymértékben kiterjesztett én-érzéssel

Tóth Árpád Lélektől lélekig

Állok az ablak mellett éjszaka,
S a mérhetetlen messzeségen át
Szemembe gyűjtöm össze egy szelíd
Távol csillag remegő sugarát.

Billió mérföldekről jött e fény,
Jött a jeges, fekete és kopár
Terek sötétjén lankadatlanul,
S ki tudja, mennyi ezredéve már.

Egy égi üzenet, mely végre most
Hozzám talált, s szememben célhoz ért,
S boldogan hal meg, amíg rácsukom
Fáradt pillám koporsófedelét.

Tanultam én, hogy általszűrve a
Tudósok finom kristályműszerén,
Bús földünkkel s bús testemmel rokon
Elemekről ad hírt az égi fény.

Magamba zárom, véremmé iszom,
És csöndben és tűnődve figyelem,
Mily ős bút zokog a vérnek a fény,
Földnek az ég, elemnek az elem?

Tán fáj a csillagoknak a magány,
A térbe szétszórt milljom árvaság?
S hogy össze nem találunk már soha
A jégen, éjen s messziségen át?

Ó, csillag, mit sírsz! Messzebb te se vagy,
Mint egymástól itt a földi szivek!
A Sziriusz van tőlem távolabb
Vagy egy-egy társam, jaj, ki mondja meg?

Ó, jaj, barátság, és jaj, szerelem!
Ó, jaj, az út lélektől lélekig!
Küldözzük a szem csüggedt sugarát,
S köztünk a roppant, jeges űr lakik!

rendelkezik. 2. mind közeli, mind távolabbi emberi kapcsolatban elfogadó. 3. alapvető érzelmi biztonsággal rendelkezik, elfogadja önmagát. 4. a valóságnak megfelelően élvezettel, rugalmasan észlel, gondolkodik és cselekszik. 5. képes énje tárgyiasítására, az önismerésre és a humorra. 6. egy egységesítő életfilozófiával összhangban él.

Nagyon jó annak a sorsa, aki egészséges és érett személyiségekből álló környezetben élhet, dolgozhat, nevelheti gyermekeit, s tervezheti jövőjét. Életminőségünk színvonala érdekében törekednünk kell arra, hogy ez a légkör, viszonyulási mód mindig igaz legyen az általunk teremtett és választott környezetben, a velünk és körülöttünk élők körében.

B. GELENCSÉR KATALIN gödöllői művelődéstörténész, ny. docens, ELTE Pedagógiai Pszichológiai Kar Andragógiai Tanszék. Bessenyei György-díjas, a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetettje.